

HISTORIA ECCLESIAE

Buzogány Dezső*

Kolozsvár

Közigazgatás a 16. századi református egyházban

IV.

Kérdőpontok a vizitáció során

A lelkészhez intézett kérdések

Az erdélyi református egyházban csak a 17. század végéről maradtak fenn az egyházmegyei vizitáció során rendszeresített kérdőpontok. Bár korábbi adataink nincsenek a vizitáció e részletéről, mégsem lehet kizárni a kérdések korábbi megjelenését, mivel őseink európai mintára szervezték meg az egyházat, és európai gyakorlatot követtek sok más tekintetben is. Wilhelm Zepper¹ az alábbi kérdőpontok szerint ajánlotta a lelkész tevékenységének megvizsgálását.

Jól érti-e az isteni kinyilatkoztatás tanítását, amelyet másoknak kell hirdetnie, és ismeri-e a tiszta hittételek fejezeteit? Miután ez a lelkési munka legfontosabb része, és ettől függ az egész egyházközség üdvössége, az ellenőrző bizottság tagjai indítványozzák, hogy a lelkész ott helyben foglalja össze a tanítás lényegét,

---

* Buzogány Dezső (Szederjes, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorátusvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramban vett részt (1992–1993) az Amerikai Egyesült Államokban (AEÁ). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója; létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szöulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEÁ-ban és Európa országaiban; az MTA köztestületének tagja, a National Geographic Társaság tiszteletbeli és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja; a hazai oktatásügyi minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt három egyháztörténeti sorozatot (több mint 30 kötet): Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania. 2017. nov. 30-án a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doctor Honoris Causa címmel tüntette ki.

¹ De Politia Ecclesiastica sive Forma, ac Ratio Administrandi, et Gubernandi Regni Christi, quod est Ecclesia in his Terris. Demonstrata ex Forma et Facie Primitivae Ecclesiae, per Apostolos Fundatae; et Illustrata ex Decretis Conciliorum, Historiis Ecclesiasticis, Monumentis Patrum Ecclesiasticorum, et Impm. Constitutionibus. Opera et Studio Wilhelmi Zepperi, Verbi Divini in Ecclesia Herbordnae Ministri. Herbordnae, Ex Officina Christofori Corvini. MDXCV.

hogy kiszűrjék a főbb tételekbe esetlegesen beszüremlett tévelygéseket, vagy szólítsák fel a felügyelőt, akinek mindig jelen kell lennie a körzetében rendezett mindenkori vizitáción, hogy ő maga tanúskodjék a lelkész egészséges tanítása felől.

A lelkészekről azt is meg kell kérdezni, hogy milyen teológiai szerzőket és munkákat olvasnak és tartanak könyvtáraikban. Azért kell ezt megtenni, hogy kiemelhessék könyvtárából az áltanítók fertőzött tudománnyal telt könyveit (ha tudniillik nem annyira képzettek, hogy felismerjék a tévelygéseket), vagy azért, hogy figyelmeztessék őket, mely részeket kell kritikával olvasni, vagy pedig azért, hogy ne adjanak alkalmat a tévelygésre azok a részek, amelyekben ezek a szerzők félrebeszélnek, egyszóval az efféle részek tévedéseire hívják fel a lelkész figyelmét.

Kérdezzék meg továbbá, hogy a rendszeres bibliaolvasást bevezette-e az egyházközségben. A prédikációit, vagy legalább azok főbb pontjait alaposan előkészíti-e? Rögtönözve prédikál-e, mert ez egyáltalán nincs megengedve. Mit szokott hétköznaponként prédikálni a gyülekezetnek, végigmagyarázza-e a Szentírás könyveit vagy a káté fejezeteit, ahol a hallgatóság kevésbé képzett, vagy csupán úgynevezett „vasárnapi epistolákat” [elmélkedéseket] mond, ami ugyancsak nincs megengedve?² Keresztelés előtt az apával, az esküvő kihirdetése előtt pedig a szülők vagy a közelállók jelenlétében a házasulandókkal elbeszélget-e az egyház tanításáról? Van-e olyan nyilvántartása, amelybe feljegyzi a megkeresztelt gyermekek, a szülők és a keresztszülők nevét, továbbá a katekumenusok, a kiközösítettek, az új házasok és a keresztyén hitben meghaltak nevét, nemkülönben a presbiteri gyűlések jegyzőkönyveit? Ezt a nyilvántartást jóhiszeműen adja át a vizitációnak megtekintésre.³

---

² „Inquirent etiam pastoribus, quos authores et libros Theologicos potissimum habeant et legant? Ut videlicet pseudodotorum, quique aliquibus doctrinae corruptelis infecti sunt, libri, aut e manibus ipsis excutiantur, si videlicet ad tantum rerum Theologicarum culmen et fastigium non conscenderint, ut cum iudicio, et citra veritatis naufragium, talium scripta evolere possint; aut in quibus doctrinae capitibus cum iudicio legendi illi sint, admoneantur; aut de illis ipsis doctrinae partibus, in quibus illi authores hallucinantur, conferendi cum his ministris ansa caputur, contra atque illorum strophas rectius muniantur? [...] Quid ecclesiae suae in concionibus hebdomadariis proponere soleant, an integrum quendam scripturae librum, aut capita catecheseos, ubi crassior videlicet, rudior et agrestior est propellus, ordinarie enarrent, an vero Epistolas, quas vulgo ita vocant, Dominicales explicent? Id quod minus concedendum ipsis fuerit.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 531.

³ „An cum patribus, quando infantes suos Baptismo in ecclesia tingi petunt, et cum neogamis, quando proclamationem et denunciationem conjugii sui publicam coram ecclesia petunt, praesentibus parentibus, aut propinquis ex utraque parte, de doctrina conferant? An peculiare libros habeant, in quos infantes baptizatos, cum utroque parente et susceptoribus, catechumenos, communicantes, neogamos, in fide Christiana hinc emigrante, et acta conventuum presbiterii

A lelkészeket kérdezzék meg a presbitériumokról is, hogy ezek megértettek-e valamit a szent tanításból, és megérezték-e annak az ízt, mert a maga helyén mindegyikük így lesz képzetebb és alkalmasabb az egyházfegyelmezés gyakorlására. A presbiteri gyűléseken tartottak-e nekik összefoglalót a tanról katekizáció formájában? Hivataluknak megfelelően éberren figyelik-e a rendetlenséget és a megbotránkoztatásokat, és szorgalmasan lebeszélnek-e, feddik-e a híveket ezek miatt? A gyűléseken mindig jelen van-e közülük mindenki?⁴ A presbitériumban felmerülő, a felvetett vagy a megtárgyalt dolgokat kifecsegitik-e, hogy népszerűséget szerezzenek, zavart keltsenek, elhítsék a széthúzás magvait, és az egyházfegyelmezést akadályozzák? Milyen az erkölcsük és az életvitelük? Gondját viselik-e a betegeknek és a szegényeknek, vagy az ilyenekre legalább felhívják-e a lelkészek és a diakónusok figyelmét, hogy ezek segítsenek rajtuk? A presbiterek mikor, hányszor és hol tartják gyűlésüket? Gyakorolják-e az erkölcsi fegyelmezést maguk között is? Ismernek-e név szerint egyen-egyenként minden presbitert? Mikor volt az utolsó presbiteri gyűlés?⁵

Továbbá meg kell kérdezni a lelkészt az egyházközség jelen helyzetéről és állapotáról, és arról is, hogy van-e szüksége valamire az ügyintézéshez. Tudják meg tőle, hogy vannak-e, s ha igen, miféle botránnyok forgatják fel a gyülekezet életét, amelyekre nézve szeretné, hogy a vizitáció figyelmeztesse a közösséget.⁶

Amikor pedig elérkezett a vizitáció napja, az egész közösséget össze kell gyűjteni a templomba, az ellenőrző bizottság tagjai pedig jelenjenek meg, majd zsoltáréneklésre szólítsák fel a közösséget. Ha előzőleg megbizonyosodtak a lelkész

conscribant et referant? Quos etiam perlustrandos in fidem exhibebunt et proferent.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 531.

⁴ „De presbyteris deinde interrogabuntur a visitatoribus ministri, an aliquem doctrinae sacrae intellectum et gustum perceperint, ut videlicet ad disciplinam ecclesiasticam suo quisque loco exercendam, instructiores et paratiores sint? An in singulis conventibus de doctrina collationes, et catechisationes quasi ipsis habeantur? An in officio observandi ataksziasz et scandala, exhortandi item, et corripendi delinquentes diligentes sint? An conventibus presbyteriorum singuli frequentes intersint?” Uo.

⁵ „An in presbyteriis prolata, proposita, au consulta, ad auram popularem captandam, turbis dandum, dissidia seminandum, disciplinamque ecclesiasticam impediendum, imo nervum illius incidendum quasi, foras eliminant, et rimarum pleni sint? Quales se in vita et moribus praestent? An aegrotorum et pauperum curam habeant, illosque, sicubi sunt, verbi ministris saltem, et diaconis pauperum indicent, ut ipsis porro prout res ipsorum ferunt, subveniantur? Quando, quoties, et ubi presbyteriorum concentus peragantur et habeantur? An censuram morum ipsi quoque inter se exercent? Quae omnium et singulorum presbyterorum sint nomina? Quando ultimus presbyterii conventus fuerit habitus?” Uo. 531–532.

⁶ „Denique a pastore inquiretur, quae ecclesiae suae sit facies et status praesens, quid omnium maxime in tota officii sui administratione desideret; an, et quanam scandala in illa nunc grassentur, de quibus ecclesiam suam admoneri velit?” Uo. 532.

igehirdetési képességeiről, a nyilvános igemagyarázatot elhagyhatják, hogy több idejük legyen a vizitáció egyéb dolgaira. Ha viszont szeretnének erről megbizonyosodni, a prédikáció ne tartson többet háromnegyed óránál. Amikor ennek vége van, egyvalaki az ellenőrző bizottság tagjai közül, de mindenképpen egyházi [lelkészjellegű] személy, álljon a gyülekezet elé, és rövid, de tartalmas beszédben hozza tudomására a közösségnek, hogy a hatóság engedélyezte a látogatást, szóljon az egyházi vizitációk hasznáról és fontosságáról, és mondja el, hogy mit kell az efféle vizitáció során elintézni és megbeszélni (ezt annál inkább megteheti, mert az előzetes tájékozódásból alaposan megismert már mindent). Utána terelje a templom egy meghatározott helyére a diákokat és a katekumenusokat, és ott, a gyülekezet előtt, hogy mindenki hallhassa, vizsgáztassa őket a káté kérdéseiből, vagyis mérje fel ismeretük alapjait Istenről, a Krisztusba vetett hitről, az istenes életről és az üdvösségről. Sőt a felnőtteket se hagyja ki ebből, hogy megvizsgálja és meglássa az egész közösség előhaladását az üdvözítő tanítás terén.⁷ A vizsgáztatás alatt egyik-másik kérdéshez fűzzön rövid, és amennyire csak lehet, tömör magyarázatot, hogy a kikérdezés ezekkel kiegészülve nagyobb épülésére legyen a gyülekezetnek.⁸ A katekizáció végeztével szigorúan vizsgálják meg az egyház lelkészeinek, az iskola tanítóinak, a presbitérium tagjainak, a diakónusoknak, az egyház intézőinek, a település hivatalosságainak, és – mint mondják – az esküdteknek, de általában mindennemű hallgatónak és az egyház tagjainak feladatteljesítését és életét.⁹

A gyülekezethez intézett kérdések

Hívják fel a gyülekezet figyelmét, hogy tartsa szemmel a lelkészt, az ige szolgáit, és számoljon be arról, hogy kellőképpen fel van-e készülve a lelkészi szolgálatra; tanítása hasznukra van-e, vagyis mindenki kellőképpen megérti-e és elfogja-e a tanítását; a Szentírást tisztán magyarázza-e újszerű, idegen tanítás nél-

---

⁷ „Deinde peculiari in loco scholasticis, peculiari etiam catechumenis consistere iussis, capita catecheseos Christianae, atque ex his fundamenta agnitionis Dei, fidei in Christo, pietatis et salutis, ab eis publice ut omnes exaudire queant, exiget; non tamen praeteritis adultioribus etiam, ut videlicet profectus totius ecclesiae in doctrina salutis exploretur et cognoscatur.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 532–533.

⁸ „Inserentur autem passim tales huic catechisationi explicationes, breviores tamen, et quantum omnino fieri potest, contractae, ut cum maiori ecclesiae aedificatione illa conjuncta sit.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 533.

⁹ „Finita catechisatione, in pastorum, ecclesiaeque, et scholae ministrorum, seniorum, diaconorum, aedilium ecclesiasticorum, et officialiorum urbicorum et paganorum, juratorumque, ut vulgo vocantur, omniumque in genere auditorum, et ecclesiae membrorum officium et vitam, inquisitio atque censura instituitur.” Uo.

kül; hűségesen tartja-e a közönséges beszédeket a templomban vagy – mint mondják – a kápolnában;¹⁰ szorgalmasan végzi-e a káté tanítását mind az egyház-község templomában, mind a kápolnában, nyáron éppúgy, mint télen; keményen megdorgálja-e a vétkeket, korholja-e a hitetleneket, serkenti-e a tunyákat és vigasztalja-e a gyászolókat vagy a nyomorultakat; egyformán látogatja-e a beteget és a bajba jutottakat, kedves-e a gazdagokhoz; a kápolnát mely szolgálja és mikor látogatja; szentül és szokott időben szolgáltatja-e ki a sákramentumokat; válogatás nélkül, mindenkit odaenged-e tanúskodni a keresztelésen vagy jegyeket venni úrvacsora alkalmával; a gyülekezet presbitereivel gyakorolja-e az egyházfegyelmezést, és megőrzi-e a fegyelmet; hogyan egyeznek a lelkészek, a vének, a tanítók és a diakónusok; hogyan igazgatja a családját, és milyenek a családtagjai; hogyan viszonyul a lelkész a hatósághoz, a helyi hivatalosságokhoz, a szomszédaihoz, veszekszik-e valakikkel, acsarkodik-e valakire; részeges-e, kocsmába jár-e;¹¹ beavatkozik-e a közügyekbe, beleártja-e magát a rá nem tartozó dolgokba, és megfertőzi-e magát ezekkel; üzérkedik-e, vagyongyűjtés végett foglalkozik-e olyan dolgokkal, amelyek egyáltalán nem illenek hivatásához, vagy amelyek elvonják őt feladata teljesítésétől; hogyan osztja szét a segélyekre szánt egyház javakat; az egyház földjeit, rétjeit, kertjeit, szőlőst, házait és hasonló tulajdonát elhanyagolja-e, vagy azoknak engedi át és adja bérbe, akik nem gondoskodnak méltóképpen azokról, továbbá megengedi-e, hogy az egyház vagyonából valamit eladjanak,

---

¹⁰ „Ac publice tota ecclesia admonetur, ut de pastoribus, ministrisque suis in verbo, primum diligenter dispiciant, et rationem reddant, an necessaria ad officium pastorale eruditione instructi sint? An utiliter utque intelligi satis ab omnibus et percipi possint, doceant. An scripturas sincere explanent, nulla spargentes nova et peregrina, aut falsa dogmata? An conciones ordinarias, tam in templo parochiali, quam sacellis, ut vocant, omnibus et singulis diligenter habeant?” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 533.

¹¹ „An doctrinam catechetica, et in templo parochiali, et sacellis omnibus, idque non aestivo tantum, sed hyberno etiam tempore continuatam, sedulo exerceant? An strenue scelera reprehendant, impios corripiant, segnes excitent, moerore affectos, et quacunq; ratione afflictos et miseros consolentur? Utrum invisant aegrotos, et pauperibus aequae, atque divitibus expositi sint? Quae sacella, a quibus ministris, et quando visitentur? An religiose, et solitis temporibus dispensent Sacramenta? An quosvis sine discrimine testes ad Baptismum, et communicantes ad Coenam Domini admittant? An cum senioribus disciplinam ecclesiasticam exerceant atque tueantur? Quomodo pastoribus, senioribus, paedagogis et diaconis inter se conveniant? Quomodo gubernent familiam, et quales in domibus suis sint? Quales se erga magistratum, officarios loci, et vicinos gerant, et utrum cum aliquibus litigent, aut simultates quasdam habeant?” Uo. 533–534.

elidegenítsenek, eltékozoljanak, elzalogosítsanak, elcseréljenek vagy átruházzanak másvalakire.¹²

Ezenkívül felszólítják az egész egyházközséget, hogy adjon számot az iskoláról és a tanító munkájáról, vagyis: tartanak-e fenn akár anyanyelvű, akár latin iskolát, vagy mindkettőt; a pedagógusok fel vannak-e készülve kellőképpen szakmailag; a tanító jóhiszeműen tanítja-e a rábízott ifjakat, és hivatalában szorgalmasan eljár-e; megtartja-e az éves vizsgát a lelkész jelenlétében; a lelkész meglátogatja-e hetente az iskolát, és ha valami hiányosság mutatkozik, a felügyelő tanácsára azt megszünteti-e;¹³ a tanító, saját belátásra, a felügyelő és a lelkész tudta és tanácsa nélkül, újít-e vagy változtat-e valamit az iskolában; gyakorolja-e az egyházi zsoldáréneklést, a lelkész szándékának megfelelően, az egyházközség jó és ékes rendje szerint; a diákokat hozzászoktatja-e a szent beszéd leírásához; a tanító és a gondnok segít-e a lelkésznek a katekizációban; az istentiszteletekre rendszeresen eljár-e; alkalmas-e az egyházi szolgálatra, és anélkül, hogy megszakítaná a saját hivatalát, gyakorolja-e a prédikálást; fegyelmezésül vesszőzi-e a diákokat, mint Orbilius (Horatius tanítója), a makacsabbakat éppúgy, mint a túlságosan lassúakat, a resteket és a gyengéket?¹⁴

A gyülekezetet utasítsák, hogy számoljanak be a presbiterek munkájáról, vagyis: a lelkésszel és a diakónusokkal együtt hűségesen eljártak-e hivatalukban (éber őrködés, figyelmeztetés, feddés, a betegek és a szegények szükségeinek enyhítése);

¹² „Num temulenti sint, et per tabernas oberrent? An politicis, et ad se non pertinentibus negotiis se implicent, involvant, ingerant et contaminent? Num negociantur, et agenda rei causa quaedam faciant, vel vocationem ipsorum minime decentia, vel per quae a laboribus vocationis propriis avocentur? Quomodo ecclesiae facultates, et bona parochialia dispensentur? Num agros, prata, hortos, vineas, domos, et quicquid hujusmodi possidet ecclesia, negligant, vel iis permittant et locent hominibus, qui non ita, uti par est, illa excolant, aliquid item ex iis vendi, alienari, distrahi, oppignerari, permutari, transferrive ad haeredes alios sinant.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 534.

¹³ „Praeter haec [...] monetur tota ecclesia, ut rationem reddat de scholis et paedagogis, an scholas constitutas habeant, vel vernaculas, vel Latinas, vel utrasque? An praeceptores necessaria eruditione instructi sint? An juventutem, ipsorum fidei commissam, bona fide instituant, et in officio diligentes sint? An examina quotannis, praesentibus ecclesiae ministris, habeantur? An Pastor singulis mensibus in schola visitet, et si quid desideret, Inspectoris consilio emendet?” Uo. 534.

¹⁴ „An paedagogi, citra Pastoris et Inspectoris conscientiam et consilium proprio motu aliquid in schola innovent aut immutent? An psalmodiam ecclesiasticam, pastoris consilio, juxta decorum et ordinem ecclesiasticum exercent? An discipulos ad conciones sacras calamo excipiendas adsuefaciant? An paedagogi et aeditui ministris verbi in catechisationibus adjumento sint? An ipsi concionibus sacris frequentes intersint? An ad ministerium ecclesiasticum apti sint, et quantum sine intermissione officii proprii fieri queat, ipsi se concionando exercent? An plagosi sint Orbilii, et aequo erga discipulos rigidiores? An vicissim etiam nimium lenti, remissi et leves in disciplina puerorum?” Uo. 534–535.

életük és erkölcsük feddhetetlen-e. Az egész gyülekezetet kérdezzék meg a szegények diakónusai, vagyis az alamizsnával megbízottak felől is, hogy tudniillik a nyilvános alamizsnaosztás során hűségesen eljárta-e, illetve milyen lélekkel és érzésekkel vannak a szegények iránt.¹⁵ A gyülekezet továbbá számoljon be a hivatalosságokról és azokról, akik a magisztrátust helyettesítik, hogy tudniillik értik-e az isteni ige tanítását, és ragaszkodnak-e az igaz valláshoz; gyakran eljárnak-e istentiszteletra családjukkal és házuk népével; rendszeresen élnek-e az úrvacsorával; hogyan viszonyulnak az ígehirdetői testülethez; segítenek-e ennek ott, ahol tudnak; a nyilvános vétkeket és botránkozásokat engedik-e büntetlenül tomolni; netán őket is megfertőzték ezek; istentisztelet alatt vagy vasárnapokon végzik-e magán-, ráadásul nem is szent hivatalukat: a perlekedők ügyeinek kivizsgálását és eldöntését, az üzérkedéseket, a számonkéréseket, a végrehajtásokat, az eladásokat, a visszaéléseket és a hasonló dolgokat, amelyek útját állják az istentiszteletnek, megszentéstelenítik a nyugalom napját, és másokat megbotránkoztatnak.¹⁶

Végül azt is kérdezzék meg az egész gyülekezettől, hogy vannak-e közöttük olyanok, akik elhanyagolják az istentiszteletet és az úrvacsorát; akik gyermekeiket máshová viszik keresztelni, nem a saját, megszokott gyülekezetükbe vagy egyházközségükbe, illetve másutt veszik az úrvacsorát; akik nem küldik gyermekeiket iskolába vagy katekizációra; akik a szolgáló testületről és a hatóságról tisztetlenül, sőt gyalázkodva beszélnek; akik a nyilvános istentisztelet alatt a temetőben vagy a templom előterében járkálnak, beszélgetnek, játszanak, csintalankodnak, ácsorognak és bolyongnak; akiket nyilvános vétkek fertőztek meg, és

---

¹⁵ „De senioribus jubebitur ecclesia rationem reddere, an in officio vigilandi, monendi, corripiendi, aegrotis et pauperibus necessaria apud pastorem et diaconos curando diligentes sint? An vita et moribus honesti et inculpati sint? Quae eadem de diaconis etiam pauperum, vel eleemosynariis inquirentur, additis et his, utrum fidi dispensatores eleemosynarum publicarum sint? Quo animo, et affectu *erga* pauperes sint?” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 535. A dőlt betűkkel kiemelt szó hiányzik az első kiadásból; a másodikban ott van, és így lesz teljes a mondat értelme (Herborn 1607, 758.).

¹⁶ „De officariis, illisque, qui loco magistratus sunt, ratio ab ecclesia exigetur, an doctrinam verbi divini intelligant, et verae religioni addicti sint? An coetibus sacris, cum familia et domesticis frequentes intersint? An ad mensam Domini crebro accedant? Quales se erga ministerium gerant et an huic, sicubi ipsorum opera opus sit, adjumento sint? An publica scelera et scandala impune grassari sinant? An ipsi forte talibus contaminati sint? An intra conciones sacras, aut ipsis etiam Dominicis privata quaedam sua, aut profana etiam officii sui negocia expediant, cognitionibus et dijudicationibus causarum litigiosarum, transactionibus, rationibus, exactionibus, executionibus, venationibus, abusionibus subditorum ad sua negocia expedienda, aut aliis huiusmodi rebus, quibus cultus Dei impeditur, Sabbatum profanatur, et aliis scandala praebentur, operam dent?” Uo. 535–536.

akik szemtelenül megvetik a presbitérium figyelmeztetését. Azért pedig, hogy a hívek mélyebben elgondolkodjanak az efféle vétkek és botránys dolgok fölött, olvassák fel nekik a Tízparancsolat alapján elkészített lajstromot, amelyet a II. könyv 12. fejezetében írtunk össze.¹⁷ Miután ezt nyilvánosan ismertették, az illető település minden lakóját gyűjtsék össze két csoportba a templom elé, és mindenkinek külön-külön adják a kezébe az ítéletet, majd egyenként hívják vissza őket, és parancsolják meg nekik, hogy adjanak számot vétkeikről.¹⁸

Közben a bizottság vonuljon külön a presbiterekkel a templom sekrestyéjébe vagy egyik félreeső részébe, és ott a nyilvánosan feltett kérdések alapján tárgyalják meg először a lelkész és a társlelkészek ügyét, utána a lelkész és a társlelkészek is jelenjenek meg, és közösen vizsgálják meg a tanító, a diakónusok, a gondnokok, a hivatalosságok és az egész egyházközség állapotát. Miután ez megtörtént, válasszák külön a presbitereket és a lelkészeket, és rendeljék el, hogy külön-külön válaszoljanak a kérdésekre. Ha ezenkívül valaki titkon, mások tudta nélkül szeretne közölni még valamit a vizitációval, szabadon megteheti, sőt nyilvánosan is buzdítani kell mindenkit erre.¹⁹ Amennyiben a lelkészt kell meginteni vagy feddeni, ezt legtanácsosabb a végén megtenni, de küldjék ki a presbitereket, hogy a lelkészek tekintélye ne csorbuljon; hacsak a vétke nem annyira súlyos vagy céges, hogy azért nyilvános megintést érdemel a presbiterek, a diakónusok és a

---

¹⁷ A megjelölt helyen a presbiterek kötelességéről van szó, akiknek olyan kérdőpontok szert kellett figyelemmel kísérni a gyülekezet tagjainak életét, amelyeket külön-külön mindegyik parancsolat alapján készítettek el (pl. a második parancsolat tiltása ellenére kiteszik-e a templomban a szobrokat, az oltárt, a képeket és az efféle pápista maradványokat stb.). Zepper, Wilhelm: *i. m.* 344.

¹⁸ „Utque de talibus sceleribus atque scandalis altius cogitandi fenestra aperiatur, catalogum quendam illorum, juxta praeceptorum Decalogi seriem, recitari oportet, qualem c. 16. lib. 2. contuimus, unde peti ille potest. His ita publice significatis, omnium et singulorum ecclesiae illius oppidorum, pagorum et villarum, incolae ante fores templi divisim conglomerrari, deque omnibus his et singulis sententias conferre, et singulatim revocati, rationem reddere jubebuntur.” Uo. 536.

¹⁹ „Interim visitatores in sacrarium, ut vocant, vel penitiorem partem templi cum senioribus secedentes, primum de pastore et collegis, deinde pastore et collegis ispius simul accersitis et adhibitis, de paedagogis, Diaconis pauperum, aedilibus ecclesiasticis, officariis, adeoque toto ecclesiae corpore, secundum articulos interrogatorios, publice propositos, privatim explorabunt. Quo facto [...] semotis ecclesiae illius ministris et senioribus, responsa referre jubebuntur. Quod si quispiam alius secreto, et citra aliorum conscientiam, in sinum visitorum quipiam deponere velit, non tantum liberum hoc illi erit, sed ut hoc faciat, publice excitabitur et admonebitur.” Uo. 539.

gondnok előtt.²⁰ Ezek után Zepper alapos és részletes kérdőpontokat közöl mindegyik egyházi tisztségviselő tevékenységének a vizsgálatához.²¹

Miután mindezeket elvégezték, a bizottság menjen át az iskolába is, és ellenőrizze az osztályok helyzetét és állapotát, a tanítást és az órákat, hasonlóképpen rövid szúrópróbával a gyermekek előmenetelét, továbbá a gyermekeket is és a tanítót is egyformán buzdítsa, hogy legyenek szorgalmasok. A teljes ellenőrzés minden részletét a bizottság jegyzője foglalja írásba.²²

Amennyiben az életvitel és az erkölcsök fegyelmezése terén valami méltó a hatóság pénzbeli bírságolására, úgy méltányos, ha a hatóság a bírság egy részét átadja az illető egyházközségnek vagy az ellenőrző bizottságnak, hogy ebből fedezzék költségeiket.

A felügyelőnek (esperesnek) azért érdemes megjelennie körzete egyházközségeinek vizitációján, mert tájékoztathatja a bizottságot mindegyik egyházközség helyzetéről, panaszairól és különféle ügyeiről, és nagy segítségére lehet a bizottságnak, hogy mindent alaposan megtudjon, és így könnyebben, gyorsabban és sikeresebben intézkedhessen. Ugyanakkor ő az, aki közvetlenül szerez tapasztalatot mindarról, amit körzete gyülekezeteiben javítani és intézni kell, így pontosabban felügyelheti mindazt, amit tenni vagy érvényesíteni kell, és eredményesebben sürgetheti azt a rendkívüli vizitáció alkalmával vagy a körzeti gyűléseken.²³ Miután az egész körzet vizitációja befejeződött, és az összes egyházközségben jobb állapotba hoztak mindent az ügyvitel, a hivatalok és a kormányzás terén, a bizottság foglaljon írásba mindent, és adja át a felügyelőnek, a következő vizitáció alkalmával pedig alaposan ellenőrizték a meghagyások teljesítését. Ugyanakkor az egyházközségek állapotáról tájékoztassák a körzeti zsinatot is és a hatóságot is, illetve adjanak számot valamennyi eljárásukról is.

---

²⁰ „Quod si pastores de aliquibus monendi sint, aut corripiendi, hoc commodissime in ultimum hunc reservatur locum, etiam senioribus dimissis, ne videlicet ipsorum prostituatur auctoritas. Nisi tam enorme aut notorium aliquid sit, quod publicam coram presbyteris, eleemosynariis, et aedilibus ecclesiasticis mereatur reprehensionem.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 543.

²¹ Uo. 539–543.

²² „Omnibus his peractis, scholas etiam ingredientur visitatores, rationem et constitutionem classium, lectionum, et horarum, similiter puerorum etiam profectum, brevi aliquo tentamine, explorantes, et cum discipulos, tum praeceptores, ad parem diligentiam exhortantes. Omnia autem et singula per Notarium quendam diligenter consignabuntur.” Uo. 543.

²³ „Operae precium autem est, Inspectorem visitationi suae classis interesse. Is enim de ecclesiarum singularum statu visitatores informare de gravaminibus, variisque casibus praemonere, et non parvo adjumento visitoribus esse potest, ut penitius, expeditius, celerius et felicius omnia cognoscant et peragant. Ipse etiam, quae in suis ecclesiis corriguntur et constituuntur, coram audiet, ut ad eorum executionem vel introductionem rectius oculos et animum attendere, eaque in conventibus suis classicis, et visitationibus specialibus urgere felicius possit.” Uo. 544.

Ha pedig olyan dolgokba ütköznek, amelyek megoldása meghaladja az ellenőrzés hatáskörét, és ezért sem döntenek nem hivatottak, sem megoldást találni nem tudnak, vagy nem tartoznak, sürgessék azok megoldását és intézését, hogy világosan és egyértelműen megfogalmazva ez is mihamarabb eljusson az illető egyházközségek felügyelőjéhez, a gyülekezet hasznára és épülésére az ellenőrzéshez tartozó utólagos intézkedésképpen.²⁴

* * *

During the inspection visits in local congregations, the committee used a series of questions addressing both the local pastor and the congregation. Such sets of enquiring questions survived only from the end of the 17th century in the Hungarian Reformed Church. Nevertheless, we cannot exclude that the church inspection committee used such questions even during earlier periods, as the Western-European church model had been implemented in the Hungarian Reformed church since the beginning of the Reformation. According to Zepper, when the day for inspection arrived, the entire congregation was supposed to have been gathered in the church building before the inspection committee. This was the place where the local minister had to be enquired not only about his preaching, but about his entire pastoral activity. Furthermore, the congregation was enquired about the local minister's services and behaviour, whether the church members were able to follow the sermons delivered by the minister, whether the sermons adhere to the Bible and the confessions, whether catechetical work was regularly carried out among the youth etc. Such enquiries aimed to smoothen communication between the minister and his congregation.

Keywords: Wilhelm Zepper, inspection visit, congregation, minister, preaching, church government, elders.

---

²⁴ „Visitatione ad finem deducta, quaecunque in singulis illius ecclesiis, vel administrationem, vel officia, vel gubernationem concernentia, ad meliorem statum reduxerunt, scripto comprehensum Inspectori tradent, et num illa in effectu deducta sunt, proxima visitatione recurrente, oculate observabunt. Tota visitatione ad finem perducta, de omnium et singularum ecclesiarum statu, et synodum provincialem, et ipsum magistratum certiores facient visitatores, omnium a se gestorum rationem simul reddentes. Quod si quaedam inciderunt talia, ut ab ipsis en autofóro visitationum decidi aut expediri non potuerint, aut debuerint, certam illorum definitionem et decisionem urgebunt, ut et illa ad Inspectores, quorum ecclesias concernunt, quamprimum per scripta, plana et expedita reddantur, majorique cum fructu et aedificatione ecclesiarum habita visitatio conjuncta sit.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 544.